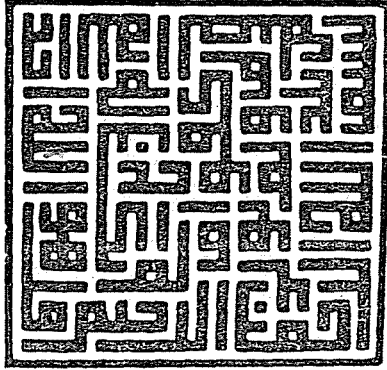

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

9. Sayı

İSLÂMİN İNSANA TANIDIĞI BAZI TEMEL HAKLAR VE VEDÂ HUTBESİ

Dr. İbrahim BAYRAKTAR

Bu yazımızda İslamiyetin insanlığa bahşettiği bazı temel hakları ve onların veda hutbesinde nasıl özetlendiğini ve bu hutbenin, insan hakları beyannamesi ile mukayesesini mevzu edineceğiz.

Bilindiği gibi insan bir ana ile bir babadan (Adem ile Havva'dan) dünya'ya gelmiştir¹. Ancak insanlar, İslâmiyeti kabul etmek ve etmemek bakımından Müslim, Gayri Müslim veya Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle Mümin ve Kafir diye başlıca iki kısma ayrılır². Kâfirlerin veya diğer bir tabirle Gayri Müslim'lerin de, Ehl-i Kitâb, Sâbî'ler, Mecûsî'ler, Dehrî'ler, Müşrik'ler, Peygamber'liği inkar edenler ve Mürted'ler olmak üzere yedi kısma ayrıldığı görülmektedir³.

Bu yedi kısım insanda İslâm'ın kendilerine tatbik ettiği muamele bakımından başlıca üç kısma ayrılabilir.

1- Ehl-i Kitâb :

Semâvi bir Din'e mensup, Tevrat, İncil, Zebur ve Sâhife'ler gibi münzel kitâblara inananlara Ehl-i Kitâb denir. Bir yaratıcıyı kabul edip Adem (a.s.)'in talimleri (Kanzabrah) ile amel eden Sâbî'ler ile ışığa ve ateşe tapan, Zerdüş'tün nübüvvetini tasdik eden Mecûsî'ler⁴ de Ehl-i Kitâb'tan sayılır⁵.

1 Kur'an-ı Kerim, el-Hucurât, 13.

2 Kur'an-ı Kerim, et-Teğâbûn, 2. İslâm Dini bu taksimâtın dışında ırka, renge, dile vs. dayalı bir taksimât kabul etmemiş, bu hususiyetlere göre yapılacak bir taksimâtı üstünlük vesilesi addetmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de "Ey insanlar biz sizi bir erkek, bir dişiden yaratık. Tanışasınız diye milletlere, kabilelere ayırdık. Allâh'ın yanında sizin en şerefliiniz Ondan en çok korkunuzdur...", (el-Hucurât, 13) buyrulur.

3 Abdu'l-Kerim Zeydân, Ahkâmuz-Zimmiyyin s.11-17.

4 Abudu'l-Kerim Zeydân a.g.e., s.11-17; Eş-Şehristânî, el-Milel ve'N-Nihal I, 208-210.

5 Et-Tirmizî, es-Siyer, 31 (IV, 147 h. no : 1588)

2- Müşrik'ler :

Allâh (c.c.)'a ortak koşan çeşitli gruplara müşrik denir. Ortak koşulan şeyler maden, bitki, hayvan ve insan olduğu gibi yıldız, güneş, nur, zulmet, melek hatta iblis de olabilir⁶.

Müşrik'lerin içine Dehri'ler⁷, Peygamber'liği inkâr edenler⁸, "Din afyondur" deyip Allâh'a inanmayan Komünistler⁹ de dahil edilebilir.

3- Mürted'ler :

Küfrü gerektiren bir kelimeyi söylemek veya bir fiili yapmakla dinden çıkan kimselere mürted denir¹⁰. Bu grubun içine Zındık, münâfik, Mülhid de girer¹¹.

Bütün bu gruplara İslâm'ın gösterdiği musamaha ve, tanıdığı hakları sıra ile izah edelim.

I- BAZI TEMEL HAKLAR

Burada ilk önce "hak" mefhumu üzerinde duralım. Çok çeşitli manalara gelen "Hak" kelimesini, lehde olarak sabit ve vacib olan şeydir¹² şeklinde izah edebiliriz.

Haklar, hayat hakkı gibi ya fitri, tâbii hak olur ya da aslen tâbii olmakla beraber hukuki yönü ağır basan kazanılmış haklar olur. Bu sebeple bu eserde hakları tâbii ve kazanılmış olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz. Önce tâbii haklardan bahsedelim.

A- TABİİ HAKLAR

İlerde kendisinden söz edeceğimiz şeriâtın maksatı sayılan tâbii haklar hususunda ilk defa konuşan el-Gazzâlî'dir. O şöyle demiştir :
"Şeriât'ın insanlardan istediği beş şeydir. Onlar da Dini muhafaza,

6 Elmalılı H.Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I,116-117.

7 Kur'an-ı Kerim, el-Câsiye, 24; Eş-Şehristâni a.g.e., II,235.

8 İbn Abidin, Reddül-Muhtar, III,286; Eş-Şehristâni a.g.e.,II,236

9 Mustafa Mahmud, Marksizm ve İslâm s.43-45.

10 Abdu'l-Kerim Zeydân a.g.e.,s.11-19.

11 İbn Abidin a.g.e., III,296.

12 Elmalılı H.Yazır a.g.e., I,280; Bilmen Ö.Nasuhi Hukuki İslâmiye, I,12.

nefsi muhafaza, aklı muhafaza, nesli muhafaza ve mali muhafazadır. Bu beş şeyin muhafazasını temin eden şey maslahât, bunlara zarar veren şeyler ise fesattır. Fesatı ortadan kaldırmak ise maslahâttir¹³.

Vedâ hütbesinde : "... kanlarınız, mallarınız birbirine haramdır...", "... dininizi şeytandan koruyunuz...", "... kadınlar, yataklarınızı yabancılara çıñnatmasın..." ve daha başka sözleriyle¹⁴ Hz.Peygamber (s.a.v.) bu beş temel hakka işaret etmiştir¹⁵.

Beş temel haktan ilk sırayı din hakkı alır. Gerçi hayat hakkını tanımadan din hakkından söz edilemez. Bunun için din hakkını tanıyan islamiyet, ondan önce hayat hakkını da tanımıştır. Ancak biz burada klasik eserlerimizin verdiği tertibe uyarak din hakkının izahını öne aldık.

İkinci sırayı nefsin muhafazası alır. Onu korumak aklı korumaktan daha önemlidir. Çaresiz kaldığı bir yerde bedeni helâk olmaktan kurtarmak için -akla zararı bilindiği halde- içki içmek gerekirse içmelidir¹⁶.

Bunlardan sonra önemlerine göre aklın muhafazası, neslin (ailenin) muhafazası ve malın korunması yer almaktadır.

Elhasıl bu çalışma beş temel hak sırası dahilinde işlenecek, daha çok islâmiyetin bu hakları gayri müslimlere nasıl tatbik ettiğinden söz edilecektir.

1- İnanç Hakkı ve Hürriyeti :

¹³ Eş-Şâtîbî el-Muvafekât IV, 27-29, Baktır Mustafa, İslâm Hukukunda Zaruret Hâli S.175

¹⁴ Es-Süheyli, er-Ravdü'l-Ünûf IV, 231.

¹⁵ Söz buraya gelmişken şunu zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz. T.C.'nin Anayasalarında hak ve ödevler, kişinin hakları ve ödevleri, sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler, siyasi haklar ve ödevler olmak üzere çeşiflerine göre üç kısma ayrılmıştır. Biz burada ise hakları, doğuştan sahibolunan lâbii haklar, hukukun tanıdığı haklar diye iki kısımda mütalaa ettik. Bu doğuştan sahip olunan haklara erkek kadın, hür, köle herkes sahiptir. Kölelerin bir kısmı mülkiyet hakkına sahip değilse de mükateb denen köleler sahiptirler.

¹⁶ Abdu'l-Kerim Zeydân, Fıkıh usûlu (trc.Ruhi Özcan) s.500; Aynı müellif arapça baskısı s.326.

İslâm'ın insana tanıdığı haklardan en önemlisi din hakkıdır. Bu haklı tanımamak en büyük suç sayılmış, karşı çıkanlar ile savaşmak farz kılınmıştır. Âyet-i kerimede, "Yeryüzünde bir fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allâh'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin.."17 buyurulmaktadır.

"Hak din Allâh'ın indinde ancak islâmdır..."18 âyet-i kerimesinin açık ifadesine rağmen hiç kimseye islâm'a girmesi için zor kullanılmamış, aksi takdirde onların mevcut inançlarına müsamaha gösterilmiştir.

Daha önce islama göre gayri müslimlerin başlıca üç kısma ayrıldığından söz etmiştik. Şimdi ise onlara tanınan haklardan derli toplu olarak bahsedeceğiz. Bir kere islâmiyet zorla kimseyi İslâm'a sokmak istememiştir. Bunun için hiç kimsenin düşüncesine müdahale etmemiştir. Zira "Dinde ikrâh yoktur..." Allâh onu zorla kimseye vermez. Dini ihtiyâr ile dilemek lazım gelir, dinde ikrah kanunu yoktur. "Doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır"19 buyurulmuştur. Bu nas mucebince ikrâh (cebretmek) avârızı ehliyettedir (Sorumluluğu kaldıran sebeplerdendir). Dâr-i İslâm'da ikrah memnudur. Hatta hiç bir kimse dini islâm'a girmek için bile cebredilemez. Herkes dininde serbest ve muhtardır. Ahkâm-ı İslâmiye altında müşrik, ehl-i kitâp, Yahudi veya Hıristiyan hepsi hürriyeti diniyeleriyle yaşayabilirler. Mesela bir müşrik dilerse Yahudi veya Nasrânî olabilir. Hiç birine Müslüman ol diye cebredilmez. Ahdinde durmak ve vergisini vermek şartı ile dininde serbest bırakılır. Fakat her kim olursa olsun ahdinde durmayanlar da suçuna göre cezasını görürler20.

Bu konuyu çeşitli gruplara tanınan haklara göre biraz daha tafsilatlı olarak izah edelim.

a) Ehl-i Kitâba Tanınan Dini Haklar :

Bilindiği gibi Ehl-i Kitaba daha çok dini hak tanınmıştır. Bir kere ibadetlerine müdahale edilmediği gibi kiliselerine de dokunulmaz21. Bu hususta bir çok vesika vardır. Misâl olarak bir

17 Kur'an-ı Kerim, El-Enfâl, 39.

18 Kur'an-ı Kerim, Ali İmran, 19.

19 Kur'an-ı Kerim, el-Bakara, 256.

20 Fahrüddin er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir VII, 15; Elmalılı H.Yazır a.g.e., II, 863.

tanmesini zikredelim. Hz.Peygamber (s.a.v.) Necrân hıristiyanlarına şöyle yazmıştı. Necrân ve etrafındakiler için kanları, malları, dinleri, kilise ve ruhbanları, din adamları... Allâh ve Rasulu'nun garantisini ve teminatını altındadır²².

Ayrıca Medine'li bir adam çocuklarını hıristiyanlıktan çevirip zorla müslüman yapmak istemiş de bundan dolayı "Dinde zorlama yoktur..." âyeti nazil olmuştu. Hz.Ömer de, hıristiyan olan kölesinin İslâm'a girmesini istemiş ise de köle diretmmişti. Bunun üzerine Hz.Ömer, "Dinde zorlama yoktur..." âyetini okuyarak icbardan vazgeçmişti²³.

Ehl-i Kitab'a tanınan din hürriyeti sadece asri saadete mahsus olarak kalmamış, İslâm târihi boyunca da devam etmiştir. Nitekim bir zamanlar Sırp kralı Yorgi ile Macar kralı, II.Murad'a karşı birleşmişti. II.Murad onları mağlup edince Yorgi aman dilemişti. Kendisine aman verilmişti. O da kızı Mara'yı II.Murad'a vermişti. II.Murad, Mara sultanın vicdanına müdahale edip O'nu, İslâmiyeti kabul etmesi için zorlamamıştı. Tam on iki sene Osmanlı sarayında Ortodoks bir hıristiyan olarak yaşamıştı²⁴. Mabetlere de dokunmayan Osmanlılar kiliselerin günümüze kadar gelmelerine imkan vermişlerdi. Nitekim Sırp kralı Brankoviç, katolik macarlar ile müslüman Türkler arasında sıkışıp kaldığı sırada, Macar kralı Hünyad'a mektup yazarak memleketini ona bırakırsa, mezhepleri hakkında ne gibi bir muamele yapılacağını sorar. Hünyad, Ortodoks kiliselerini yıkacağını söyler. Sırp kralı aynı teklifi Fâtih'e yazar. Fâtih'de cevap olarak, her câminin yanı başında bir ortodoks kilisesinin var olmasına mani olmayacağını, buralarda herkesin kendi dinine göre ibâdet etmesine müsaade edeceğini bildirir. İşte bu hoş görü fetihleri kolaylaştıran bir sebeptir²⁵.

b) Müşriklere Tanınan Dini Haklar :

Arap yarımadasındaki müşrikler taklitçi olup, atalarını taklit etmişler ve onların sapık adetlerine uymuşlardı. Bu sebeple şeriâtin güzelliklerini görmemiş ve hikmetlerini anlamamışlardı. Onların bir

21 El-Kâsânî, Bedâiu's-Sanaî VII, 113.

22 İbn Saad, et-Tabakâtu'l-Kübrâ I,266, Mezkûr kaynakta çeşitli gruplara yazılan 110 mektupda insan hakları dile getirilmiştir.

23 İbn Kesir Tefsiru'l-Kur'an'ıl-Azım I,311.

24 Ünal Tahsin, Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi s.40-41.

25 Ünal Tahsin, a.g.e.,s.55.

kısmını İslâm'a getirmek, telkinle değil, ancak kılıçla mümkün olmuştur²⁶. Bundan dolayı Rasulullâh (s.a.v.) onlardan cizyeyi kabul etmemiştir. Cezirenin dışındaki müşrikler ise Ehl-i Kitab'a ilhak edilir²⁷. Ehl-i Kitab dinlerinde serbest olduğu gibi onlar da serbesttirler.

Müşrik kelimesi Kur'an dilinde zahir ve hakiki olmak üzere iki manada kullanılır. Zâhiri müşrik, açıktan açığa Allâh'a şerik koşan, taaddudi ilâh'a kail olanlardır. Bu cihetle Ehl-i Kitab'a müşrik denmez. Hakiki müşrik de hakikaten tevhide ve dini islâm'a inanmayanlar, yani mümin olmayan gayri müslimlerdir. Bu cümleden olarak ehl-i kitab olan Yahudi ve Nasarâ dahi müşrikdirler. Zira Nasarâ teslise, Yahudiler de Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna kaidirler. Mutlak olarak kendilerine müşrik ismi verildiği zaman, imanın mukabili olan küfür anlaşılmalıdır²⁸.

c) Mürted ve Sapıklara Tanınan Dini Hak :

Mürted, genel manasıyla dinden dönen kimseye denir. Onlar Şeriatın güzelliklerini görmüşlerse de, iradelerinin yanlış tercih yapması, karakterlerinin uğursuzluğu neticesinde İslâm'dan dönmüş kimselerdir. Onlarla zimmet akdi (her şeylerini koruma anlaşması) yapılmaz. Cizye (kafa vergisi) vermeleri kabul edilmez. Tevbe etmeleri için mühlet verilir. Müşkileri çözülür. Tevbe etmezlerse katledilirler. Hadisi şerifte, "*Kim dinini değiştirse onu öldürün*"²⁹ buyrulur. Tevbe ederlerse kendilerine İslâmî her hak tanınır³⁰.

Mürtedlere verilen ceza onları zorla müslüman yapmak için değildir. Zira "Dinde zorlama yoktur". Ancak İslâm cemiyetine mensub bir şahsın bilahere bu cemiyetten çıkması ona karşı hasmane bir vaziyet alması ve istihfaf etmesi durumu islama resmen savaş açmaktan başka bir şey değildir. Bu gibi vasfı olanlar ise her halde katle müstahak olurlar³¹.

Diğer taraftan Zındık, Münafık, Dehri ve Mülhidler de

²⁶ Nurettin el-Haysemî, Mecmeu'z-Zevâid, V, 324.

²⁷ El-Kâsânî, a.g.e., VII, 110-111; El-Merğînânî, el-Hidâye, I, 160, İbn Abidin a.g.e., III, 268.

²⁸ Elmalılı H.Yazır, a.g.e., II, 770.

²⁹ En-Nesâî, es-Sünne, VII, 96-97.

³⁰ El-Kâsânî, a.g.e., VII, 111; İbn Abidin a.g.e., III, 286.

³¹ Bilmen Ö.Nasuhi, Hukuki İslâmiye IV, 14.

küfürlerini açığa vurmasalar bile mürted sayılırlar. Gerçi bu tabirlerin hepsi aynı manayı ifade etmeyip aralarında bariz farklar vardır. Müşterek nokta küfürlerini gizlemeleridir. Zındık, Allâh Taala'yı inkar eden, ona ortak koşan veya Allâh Taala'nın hikmetlerini inkar edene denir. Münafık ise Hz. Peygamber'in, Peygamberliğini gerçekten kabul etmemekle beraber, zahiren müslüman görülen kimsedir. Bu ikisi hakkında "Münafıklar" bahsinde daha geniş bilgi verilecektir. Dehri'de; kâinattaki olayları Allah'a değil zamana, tabiata nisbet eden kimsedir. Dehriiler bir yönleriyle de müşrik sayılırlar. Şeriattan herhangi bir şekilde ayrılan ve küfür tarafına meyledene de mülhid denir. Bu kelime hepsinden daha geniş bir mana ihtiva eder.

Bunlar müslüman iken sonradan zındık, münafık, dehri ve mülhid'liğe dönmüşlerse mürted sayılırlar. Yok eğer ilk önce bu sıfatlarla mevsuf iseler kendilerine dokunulmaz. Zira kâfirler bir millet sayılır. Ve bu kişiler kâfir muamelesine tabi tutulurlar³².

Bidayeten dini İslâm'a tabi iken bilâhare alemin yaratıcısını inkâra cüret eden bütün hadisatı dehre, tabiata isnad eden; Müteaddid yaratıcıların varlığına inanan; Peygamberliği inkâr eden; bazı peygamberleri inkar eden kimseler de irtidad etmiştir. Kendilerine mürted muamelesi yapılır. Esasen dini islâm'a mensub olmayan şahısların yukarıda zikredilen inançlardan birine dönmeleri kendilerini mürted yapmaz. Böylece de onlara hiç bir şekilde dokunulmaz³³.

Yine mürted olarak buluğa eren kimsenin öldürülmesi gerekmediği gibi icbar sonucu müslüman görünen kimseden mürtedliğin görülmesi de katledilmesini gerekli kılmaz. Ayrıca Hanefilere göre müslüman iken mürted olan kadınların da öldürülmeleri gerekli değildir³⁴.

2- Hayat Hakkı (Kişi Dokunulmazlığı) :

Hayat hakkı insanların en tabii hakkıdır. Onu korumak için islâmiyet çeşitli tedbirler almıştır. Hayatın devamı için nesli de korumak lazımdır. Bunun için insan nesli, yeme, içme, giyim, kuşam

³²İbn Abidin a.g.e., III, 298.

³³Bilmen Ö.Nasuhi a.g.e., IV,6.

³⁴İbn Abidin a.g.e., IV,6.

ve mesken haklarıyla da desteklenmiştir³⁵. Yine hayat hakkını korumak için kısas meşru kılınmış, "sizin için kısasda büyük bir hayat vardır ey akıl sahipleri"³⁶ buyurulmuştur. Kısasda hayatın olması şöylece izah edilir : Bir kimse başkasını öldürürse kendisinin de ölüme müstahak olacağını bilir, bunun sonucu olarakta başkasını katletmekten vazgeçerse böylece hem kendisinin hayatını korumuş olur hem de karşısındakinin. İkinci olarak kısasta cinayetlerin önüne geçilmesi açısından umumun hayat hakkının teminat altına alınma durumu vardır. Çünkü bu suretle cinayetlerin önüne geçilmesi kolaylaşmış olur³⁷

Bilindiği gibi katilin suçu sabit olduktan sonra onun kısas yapılarak öldürülmesi, maktulun varislerine bir hak olarak tanınmıştır. Vârisler çoksa kısas işinde hepsinin hazır olması gereklidir. Zira onlardan birisi affederse ceza diyete dönüşmüş olur³⁸. Maktulun vârisleri, mevlâsı yoksa velilik hakkı sultana aittir. Velisi olmayan bir maktulun, kâtilini Hz.Osman affetmiş, yerine diyet vermiştir. Eğer öldürülenin varisleri varsa devlet reisinin kâtili affetme salâhiyeti yoktur³⁹. Söz buraya gelmişken şunu da zikrederim ki : "Bir müslümanın kanunun meşru surette dökülmesi ancak üç sebepten biri ile helâl olur. Dul iken zina etmekle, cana karşı canla mukabele edildiğinde (kısasla), dini bırakıp cemaatı terkeder olmakla (yani mürtedlikle)"⁴⁰.

İslâm'a göre, kısas hakkını yerine getirmek ancak müminlerin idaresini üzerine alan devlet reisinin görevidir. Bu sebeble dâr-i harbde kısas icrâ edilmez. Zira orada İslâm devletinin tam manasıyla hakimiyeti yoktur⁴¹. Eğer ferde yargılama ve ceza verme salâhiyeti tanınırsa, iş kan davası şekline dönüşür. Ancak meşru müdafa salâhiyeti olduğu için canını, malını ve namusunu müdafa edebilir. Düşmanını bir başka tedbirle defedemezse kendi ölecek yerde onu öldürebilir. Yine de meşru müdafa yaptığını isbat etmesi gerekir. İsbatsız, mücerred iddia ile mesuliyetten kurtulamaz⁴².

35 Eş-Şâtibi, El-Muvâfekat IV,27-28.

36 Kur'an-ı Kerim, el-Bakara, 179.

37 Elmalılı H.Yazır a.g.e.,I,608-609.

38 El-Kâsâni a.g.e., VII,243.

39 El-Kâsâni a.g.e., VII,245.

40 El-Buhârî, ed-Diyet VIII,38.

41 El-Kâsâni a.g.e.,VII,132.

42 Bilmen, Ö.Nasuhi a.g.e.,III,125.

Elhasıl hayat hakkı tâbîî bir hak olduğu için mümine de kafire de tanınmıştır. Zira küfür mutlaka şahsın kanının akıtılmasını mübah kılmaz. Kanın akıtılmasını mübah kılan şey, ancak harbe sebebiyet veren küfürdür. Zimmî'nin küfrü harbe sebep teşkil etmez. Bundan dolayı kanının akıtılması doğru değildir. Zira kâfir ile müslüman arasında dinî açıdan eşitlik söz konusu değilse de hayat hakkı bakımından eşitlik vardır⁴³. Hadisi şerifte, "*Haksız yere akıtılan kanın mesuliyeti, dünyanın yıkılmasından daha büyüktür*"⁴⁴ buyrulur. "*Müslümanlarla anlaşma yapmış bir kafri kim öldürürse, cennetin kokusunu bile bulamaz...*"⁴⁵ hadisi de hayat hakkının önemini ortaya koymaktadır.

İslâm'da harp esnasında bile, hayata bir değer verilmiş, zamanımızın harp hukuklarının dahi ulaşamadığı prensipler ortaya konmuştur. Bir kere İslâm dininde düşmanla karşılaşp harp yapmak matlup bir şey sayılmamıştır. Bir hadisi şerifte; "*Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Karşılaştığınızda da düşmanın karşısında durun sabredin*"⁴⁶ buyrulur. Harp hukukî ile ilgili diğer bir hadisi şerifte, "*...Allâh adına, Allâh yolunda savaşın, Allâh'ı inkâr edenlerle dövüşün. Savaşın ama ganimette hiyanet etmeyin. Ahdinizi bozmayın. Burun kulağı kesmek suretiyle müslu yapmayın. Çocukları öldürmeyin. Müşrik bir düşmanla karşılaştığında onu üç şeyi kabul etmeye davet et. Hangisini kabul ederse kabul et. Ondan elini çek. İslâma davet et. Kabul ederse sende ondan onu kabul et. Elini çek (ona dokunma). Sonra yurtlarından muhacirlerin yurtlarına hicret etmelerini iste. Ve onlara bildir ki, bunu yaparlarsa muhacirlerin leh ve aleyhine olan her şey onlar için de geçerlidir. Hicret etmezlerse diğer arap müslümanlarına tatbik edilen muamele kendilerine tatbik edilecektir. Savaşmadıkları müddetçe kendilerine ganimetten bir şey verilmez. Bundan da yüz çevirirlerse kendilerinden cizye iste. Verirlerse kabul et. Onlara dokunma. Bundanda kaçınırlarsa, Allâh'tan yardım iste ve onlarla savaş...*"⁴⁷ buyrulmaktadır. Yine aynı konudaki bir hadiste ise, "*...ihtiyarları öldürmeyin. Kadınları, çocukları, hastaları rahipleri de öldürmeyin...*"⁴⁸ denilmektedir.

43 El-Kâsânî a.g.e., VII,237.

44 El-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhib III,293.

45 El-Münzirî a.g.e., III,298.

46 Müslim, el-Cihâd,6 (III,1362 h. no: 1741)

47 Müslim, el-Cihâd, 2 (III,1357 h. no: 1731)

48 Alaüddin el-Hindî, Kenzu'l-Ummâl, IV,474.

Şimdi de çeşitli gruplara tanınan hayat hakkından söz edelim.

a) Ehl-i Kitaba Tanınan Hayat Hakkı :

Ehl-i Kitaba zimmi denir. Zimmilerin islâm beldelerinde oturmalarına ve her türlü insan haklarından istifade etmelerine imkan verilmiştir. Zimmi kelimesi "*zimmet*" mastarından türetilmiştir.

Zimmet, lugatta, ahd, eman, zeman, hak manalarına gelir. Zimmet akdi, esasen harbî bulunan bir şahsın veya bir cemaatin İslâm ahd ve emanını, yani tabiiyetini kabul etmesinden ibarettir⁴⁹.

Ehl-i Kitâb olanlar (Yahudî ve Hıristiyanlar) zimmete kabul edilebileceği gibi Mecusiler de ehl-i kitaba mulhak sayıldıklarından dolayı zimmete kabul edilirler. Bunlar arap ırkına mensup olsunlar veya olmasınlar durum ayrıdır⁵⁰.

Zimmet, bir müebbed emân olduğundan zimmeti kabul eden bir gayri müslim, hilafına hareket etmedikçe daima müslümanların ahd ve emanında bulunur. Müslümanların lehine ve aleyhine olarak tatbik edilen bir kısım dünyevî hükümler, onunda lehine ve aleyhine olarak tatbik edilir. Dâr-i islâmda bir müslümanın malı, canı, namusu ne derecelerde masun ise onun da malı, canı, namusu o vechile siyânet altında bulunur⁵¹.

İslâm hükümeti müslümanları siyânet etmekle (korumakla) mükellef olduğu gibi, ehl-i zimmeti de korumakla mükelleftir. Dâr-i islâmda ehl-i zimmetten herhangi bir şahsı haksız yere katleden kimse hakkında, katlin mahiyetine göre kisas veya sair cezalar tatbik edilir. Bu ceza müslüman, gayri müslim ve müstemine (pasapotluya) aynen uygulanır⁵².

b) Müşriklere Tanınan Hayat Hakkı :

Hz.Peygamber salallâhu Aleyhi ve Sellem müşrik bir toplum içinde dünyaya gelmişti. O, Peygamberlikle vazifelendirildikten sonra

⁴⁹ Bilmen, Ö.Nasuhi a.g.e., III,422; İbn Abidin a.g.e., III,229.

⁵⁰ El-Kâsânî a.g.e., VII,110; Alaüddin el-Hindi a.g.e., IV,499.

⁵¹ El-Kâsânî a.g.e., VII 111; Bilmen Ö.Nasuhi a.g.e., III,426.

⁵² Damat Mecmeu'l-Enhur, II,619; Bilmen, Ö.Nasuhi a.g.e.,III,426.

müşrikleri her çeşit tebliğ metoduyla islâma davet etti. Önce yumuşak bir dille hakka çağırıldı. Onlar Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbına çok kötü davrandılar. Buna rağmen müslümanlar 13 sene müşriklerin eza ve cefalarına sabrettiler. Karşı koymadılar, Ancak Medine'ye hicret edildikten sonra artık müşriklerin zulümlerine dur demenin zamanı gelmişti. Zira müşriklere karşı koyma güç ve imkanı hasıl olmuştu. Bu dönemde dahi müşrikler, müslümanlara saldırı düzenlemek için ticaret kervanları tertip etmişlerdi. İşte böyle bir ticaret kervanını korumak, müslümanlara saldırmak için Medine'nin yakınlarına kadar gelen müşriklerle ilk savaş olan Bedir savaşı yapılmıştı. Bu savaşa izin veren ilâhi fermanda, "*Zulme uğramaları sebebiyle kendilerine savaş açılan müminlere tarafı ilâhî'den kıtale izin verildi...*"⁵³ buyrulur. Bundan sonra da mecbur kalınarak müşriklerle bir çok harp yapılmıştır. Ancak hiç bir zaman müşriklerin zorla müslüman yapılması hedef alınmamıştır. Nitekim bir âyet-i kerimede, "*Eğer müşriklerden bir eman dilerse ona eman ver, ta ki Allâh'ın kelamını dinlesin, sonra onu emin olduğu yere kadar, selamete ulaştır. Çünkü bunlar gerçeği bilmez bir kavindirler*"⁵⁴ buyrulur. Başka bir âyette ise, "*Bunlar size istikamet ettikleri müddetçe siz de onlara müstakim olun*"⁵⁵ buyrulur. Yani ahidlerinde durdukları müddetçe siz de ahidinizde durun denilmiş ve kendilerine mühlet verilmişti. Hele tevbe kapısı her zaman açık tutulmuştur.

Bunun yanında müşrik akraba ile de akrabalık haklarının gözetilmesine önem verilmiştir. Nitekim, müşrike annesini ziyaret etmek isteyen Ebu Bekr'in kızı Esmâ'ya "*ziyaret et*" denilmiştir. İbn Üyeyne'nin beyanına göre bu hususta şu âyet nazıl olmuştur. "*Allâh Taalâ, sizi şu kimselerden nehyetmez ki onlar sizinle dirde mukatele etmediler...*"⁵⁶. Hz.Ömer'de müşrik kardeşine bir takım elbiselik ipekli kumaş göndermişti⁵⁷.

Bu arada sulh yapılması da istenmiş, onlara barış eli uzatılmıştı. Ayet-i kerimede, "*Eğer barışa meylederlerse sen de onlara yanaş, Allâh'a güvenip dayan*"⁵⁸ buyrulmaktadır. Hatta Cezirenin

53 Kur'an, el-Hac, 39; Mehmed Vehbi, Hulâsâtü'l-Beyân IX,3546.

54 Kur'an-ı Kerim, et-Tevbe,6.

55 Kur'an-ı Kerim, et-Tevbe,7.

56 El-Buhârî, el-Edebe VII,71; Ayet için bak.el-Mümtehine,8.

57 El-Buhârî, el-Edebe, VII,71.

58 Kur'an-ı Kerim, el-Enfâl,61.

dışındaki müşriklerle⁵⁹ ve hatta onlardan inanç yönünden daha aşağı derecede olan ateistlerle (Allâh'sızlarla) anlaşma yapmak ve cizye almak caiz olacaktır⁶⁰.

"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün"⁶¹ âyeti antlaşma şartlarını çiğneyenlerle ilgilidir. Daha önce de zikredildiği gibi harbler de dahi müşriklere düşünme imkanı verilmiş, ani baskın yapılmamıştı. Bir defasında davetsiz baskın yapıp esir alındığından dolayı Hz.Peygamber (s.a.v.) çok üzölmüşü⁶². Gerçi şartlar gerektirdiği takdirde İslâm'da taarruzî harp şekli de vardır. Berâe suresinin ilk âyetleri fi sebilillâh taarruzî kitâlin dahi meşru ve icabına göre vacib olduğunu göstermektedir⁶³. Müşriklerin içinde mülahaza ettiğimiz diğer gruplar hakkında "mürtedlere tanınan dini haklar" kısmında malumat verildiğinden burada bilgi verilmeyecektir.

c) Mürted, Münafık ve Frakî Dâlleye Tanınan Hayat Hakkı :

Mürtedler hakkında daha önce inanç hakkı kısmında bilgi verilmişti. Burada ilk önce münafıklar daha sonra da Frakî Dalle hakkında malumat verilecektir.

1- Münafıklar :

Zahiren müslüman göröldüğü halde kalben iman etmemiş olanlara münafık denir. Hz.Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra bazı kimseler menfaat temin etmek için zahiren islâmiyeti kabul ettiler. Böylece bunlar müminle kâfir arasında üçüncü bir grup meydana getirdiler⁶⁴.

Hz.Peygamber (s.a.v.), Allâh'ın kendisine bildirdiği bu münafıkları tanıyordu. Ancak teşhir de etmemişü⁶⁵. Kendilerine ceza da vermemişü⁶⁶. Halbuki Kur'an-ı Kerim münafıkların kâfir

⁵⁹ İbn Âbidin a.g.e.,III,296.

⁶⁰ İbn Âbidin a.g.e.,III,296; Önkâl Ahmet, Rasulullâh'ın İslâma Davet Metodu, s.113.

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, et-Tevbe,9.

⁶² Kandehlevî Hadislerle Müslümanlık (trc.Heyet) I,166-167.

⁶³ Elmalılı H.Yazır a.g.e.,II,688-693.

⁶⁴ Okıç M.Tayyib-Bazı Hadis Meseleleri s.62.

⁶⁵ Müslim, Sıfatu'l-Münafikin, 50 (IV,2143 h.no: 2779). Ashâb-ı Kîram'dan Hüzeyfe hazretleri de münafıkları öğrenmişü ama teşhir etmemişü.

⁶⁶ Müslim, aynı bab(IV,2142,h.no:2777).

olduğunu şöyle açıklar : "İnsanların içinde kimisi de vardır ki Allâh'a ve ahiret gününe iman ettik derler. Halbuki onlar mümin değillerdir..."⁶⁷.

Hatta Kur'an-ı Kerim'de müstakil olarak el-Münafikûn suresi sadece onlardan bahsetmektedir. Daha bir çok âyet ve hadis de onların alametleri zikredilmiştir⁶⁸.

Hz.Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye teşrif ettiği sırada Hazreçli Abdullâh b.Übey kavmine reis seçilmek üzere idi. Hz.Peygamber'in Medine'ye teşrifi sebebiyle onun reisliği elinden gitti. Makamının elinden gitmesi sebebiyle zahiren müslüman göründü ise de münafıklara reislik yapmadan bir an geri kalmadı. Benî Müstalık savaşından sonra Ensâr ile Muhâcirin arasını bozmak ve Ensârı Medinedeki Mühacirlerin aleyhine kışkırtmak istemişti⁶⁹. Diğer münafıklar da Tebük ve Hüneyn seferlerinden sonra, ganimetlerin taksim edilmesi sırasında hep ihtilaf çıkarmışlardı.

Ancak münafıklar zahirde de olsa daima dini hususlara riayet etmişlerdi. Ayrıca İslâm dininin insan hayatına değer vermesi, insanların zahirine bakıp, kalblerini Allâh'a havale etmesi ve İslâmın aleyhine olur ihtimali sebeplerinden dolayı onlara dokunulmamıştır⁷⁰.

2- Sapık Fırka ve gruplara Tanınan Hayat Hakkı :

Bilindiği gibi İslâm'da en önemli ibadet namazdır. Namaz kılınırken kibleye dönülür. Bu sebeble namaz kılan herkese ehli kible denir. Ancak bunların arasında, Hz.Peygamber'den sadır olduğu sabit olan sünneti seniyyeye ittiba edenlere Ehl-i sünnet, buna muhalefet edenlere de ehli bidat denir. Ehl-i sünnetin dayanağı kitab, sünnet ve bunlara muvafık olan akıldır. Ehli bidatın dayanağı da kendi arzularına göre tebdil ve tahrif etmektir⁷¹. Ehli Bidat'a, fırakı dâlle de denir. Zira her bidat dalâlettir. Hak yoldan sapmaktır. Eğer bidatçı hakkı kasetmiş, hiç bir vechile kasten Rasulu Ekrem'e muhalefet tasavvurunda bulunmamışsa, hakka isabet edemediğinden dolayı

⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, el-Bakara,8-9.

⁶⁸ El-?upârî, el-Edeb, VII,95; Et-Tirmizî, V,19.

⁶⁹ Es-SüheyM, a.g.e., IV,7.

⁷⁰ Bayraktar İbrahim, Hz.Peygamber'in Şemâill, s.63. Basılmamışdoktora tezi.

⁷¹ İsmail Hakkı İzmirli, Yeni İlmî Kelâm, s.96-97.

mazur olur. Maksudı fesat, nifak ve ihlada müteveccih olan ehli bidat ve dalâlet Cenab-ı Hakkın cezasını hak eder. Mazur olmayan ve mutlak manada dalalet ehli sayılan ancak kâfirlerdir⁷².

Bidat ehli tefrikacıdır. Bu sebeble hadisi şerifte, "Ümmetim 73 gruba ayrılacaktır. Biri müstesnâ hepsi cehennemdedir. O bir grub kındır ? ey Allân'ın Rasulu denildiğinde, benim ve ashâbımın yolunda olanlardır buyurdu"⁷³.

Ashâbın tümünü hayırla yadeden, ve onların hepsini adil kabul edip hadislerini alan ancak ehli-sünnet mensublarıdır⁷⁴. Sünnete ve ashâba olan tazimlerinden dolayı hadisi şerifteki müjdelenen grup ancak onlardır.

Ehli-sünnetin dışında olup, fraki dâlleye mensup bulunanlar; mutezile 20, şia 22, hariciler 20, mürchie 5, neccâriye 3, cebriye 1, müşebbihe 1, olmak üzere toplam 72 fırkaya ayrılmıştır⁷⁵. Fraki Naciye olan ehli-sünnet ise tektir. Yekûn 73 grub olup yukarıda zikredilen hadisini mucize olarak gerçekleştigini göstermektedir.

Bu fırkaların mensubları arasından, "Allâh'ı inkar etmeyen, O'na ortak koşmayan, Peygamber'i ve zaruri olarak İslâm'dan olduğu bilinen şeyleri de inkar etmeyen Ehl-i Kible'yi tekfir etmeyiz" dusturunu ehli-sünnet mensubları koymuşlardır⁷⁶. Tarihte fraki dâllenin bilhassa şia ve hevâricin siyasi mücadeleleri ve fiili taarruzlarına karşı koyulmuşsa da, fiili tecavuzları olmadığı zaman kendilerine dokunulmamış ve hatta onların sika olan bir çok şeyhlerinden hadis alınmış ve bu bir zayıflık sebebi sayılmamıştır. Yine mutezilenin devlete dayanarak eza ve cefasına maruz kalan ehli-sünnet uleması ve muhaddisleri⁷⁷ sadece sabretmiş, mutezilenin bu tutumunu kusur telakki edip onlardan hadis almadan kaçınmamışlardır⁷⁸.

⁷² İsmail Hakkı İzmirli, a.g.e.,s.116.

⁷³ Et-Tirmizî, el-İmân,18 (V,26 h.no: 2641)

⁷⁴ Es-Suyûtî, Tedribu'r-Râvi II,214; Ramazan Efendi Şerhün alâ Şerhi'l, Akâid, s.305.

⁷⁵ El-İcî, Şerhu'l-Mevâkif II,479-491.

⁷⁶ El-İcî, a.g.e.,II,493.

⁷⁷ Koçyiğit Talat, Hadisçilerle Kelâmcılar Arasında Münakaşalar s.203-214.

⁷⁸ Koçyiğit Talat, a.g.e., s.262-271. Burada müellif el-Buhârî ve Müslim'de kendilerinden hadis alınan 32 bidatçıdan 28 nin isimlerini birer birer zikretmiştir.

Yukarıda zikredilen dustur gereğince küfrü gerekmeyen fırakı dâllenin katledilmesi mübah olmamış, kendilerine hayat hakkı tanınmıştır⁷⁹. Küfrü gerekli olup kötü örnek olan, bîdatını yayan, islâmı yıkmak ve müslümanları sapıttırmak isteyenlerin katledilmeleri vacip ise de sadece küfre girmekle bu sıfatları taşımayanların öldürülmeleri lazım değildir⁸⁰.

Diğer taraftan bilhassa Abbasiler devrinde çeşitli din ve mezhebe mensup zındıkların katledilmeleri, müslüman iken mürted olmaları, zındıklığı yayarak din ve devleti tehlikeye sokmaları, yüksek makamlara sızıp fesat çıkarmaları sebebiyle olmuştur⁸¹. Dini tahrib etmek maksadıyla hadis uyduranlar da öldürülenler arasındadır⁸².

Hayatı koruma hakkından sonra insanın en önemli uzvu olan aklını koruması hakkından bahsetmeye çalışalım.

3- Akli Koruma (Sağlık Hakkı)

İnsan cisim ve ruh denilen iki cevherden meydana gelmiştir. Onun saadeti ancak vücut sağlığı yanında ruh ve akıl sağlığı ile mümkündür. Bedenin sağlıklı olması, faydalı gıdalarla beslenmesi ve hastalıklardan korunması ile dir.

Ruhun ve aklın sağlıklı olması da ona verilecek sağlam, doğru bilgiler, manevî hastalık demek olan rezalet ve kötü alışkanlıklardan korumakla kaimdir.

Burada insanın asıl kemalâtına sebep olan ruhunun sağlığı ve onun en önemli kuvveti olan akıl sağlığı üzerinde duracağız. Diğerleri de mühim olmakla beraber insanı hayvanlardan ayıran en önemli unsur akıldır. İnsanın insanlığı, onunla kaimdir.

Aklın muhafazası için islâmiyet bir çok tedbir almıştır. Zira insanı ogluna verilen en büyük nimet akıldır. Bundan dolayı islâm dini akli gideren, sarhoşluk veren içkileri yasaklamış, içenlere menedici cezalar vermiştir. Bu kişilere maddî bir ceza olarak da 80 değnek

79 İbn Âbidin a.g.e., III, 297.

80 İbn Âbidin a.g.e., III, 297-298; El-Kâdi İyâz, eş-Şifâ II, 593-597.

81 Keçyigit Talât, Hadis Tarihi, s.117-120.

82 Es-Suyûtî, a.g.e., I, 284.

vürdürmüştür⁸³. İçki içmeyi yasaklayan âyeti kerimedeki içki, "rics" yani pislik ,yani aklın tiksineceği, iğreneceği, pis, murdar bir şey telakki edilmiş⁸⁴, aklın bunlardan korunması istenmiştir.

Zamanımızda dünyayı saran her çeşit uyuşturucuyu da yasaklayan islâmiyet⁸⁵, böylece de bütün insanlığı korumuştur.

Akil o dur ki, dâima en faziletli ve sonuçları en güzel olan işleri, başlangıçta nefse zor gelse de görüp, tercih eder. Nefis ise bunların zıddını tercih eder. Bu sebeble nefis, sonucunda zarar olsa da ona bakmaz, hali hazırdaki kendisine hoş gelen şeyleri alır⁸⁶. Akıl, baktığı her şeye bir delil ve gerekçe ile bakar, tercih eder. Nefsin tercihi ise şehvetle ve meyl iledir⁸⁷. Bunun için akılı, nefsin tesirinden korumak ve nefisle, arzularla mücadele etmek gerekir. Hadisde, *"Düşmanınızla savaştığınız gibi arzularınızla da savaşın"*⁸⁸ buyurulmuştur. Arzularının esiri olanların akıllarını kullanmadıkları, sanki tamamen akılsız olduklarını Cenâbi Hak şöyle beyan eder, *"Onlar bir sürü sağurlar, düsizler ve körlerdir. Bunun için akıllarını kullanmazlar"*⁸⁹.

Akil bir tarafa bırakılır da heva ve hevese tabi olunursa her şeyin bozulacağını, hatta çevrenin, yer göğün bile bozulacağını Kur'an-ı Kerim haber vermektedir. *"Eğer hak (akılın nuru) onların heva ve heveslerine tabi olsaydı göklerde yer de ve bunların içinde bulunan kimseler muhakkak ki fesada uğrar (nizamından çıkar) dı..."*⁹⁰.

Akil ile nakil tearuz ettiği zaman şartlar gerektirirse akla uyulur, nakil tevîl edilir⁹¹. Bu da aklın müslümanların nazarında ki değerini ortaya koyar.

4- Nesli Koruma (Ailenin Korunması) :

83 Eş-Şâtibi a.g.e., IV, 29; El-Buhâri, el-Hudûd VIII, 14.

84 Elmalılı H. Yazır, a.g.e., III, 1804.

85 İbn Âbidin a.g.e, III, 165.

86 El-İsfehâni ez-Zeria ilâ Mekâmi's-Şeria s.34.

87 El-İsfehâni a.g.e., s.35.

88 El-İsfehâni a.g.e., s.34.

89 Kur'an-ı Kerim, el-Bakara, 171.

90 Kur'an-ı Kerim, el-Mûminun, 71. El-İsfehân a.g.e., s.35

91 El-İci a.g.e., I, 156.

Korunması gerekli olan tabii haklardan birisi de aile ve neslin korunması hakkıdır. Bunun için İslâmiyet zinayı haram, nikahı helal kılmıştır. Bir hadisi şerifte, "*Çocuk yatak sahibine (kadına) aittir. Zâni (erkek) için taşlanma (veya mirastan mahrumiyet) vardır*" buyrulur⁹². Bu ceza ile aile yuvasının, orada yetişecek çocuğun korunması istenmiştir⁹³. Bunun yanında daha bir çok tedbir alınmış, insanların zinaya düşmemeleri temine çalışılmıştır. Bu tedbirleri kısaca izah edelim.

a) Gözleri Haramdan Koruma :

Gözleri koruma zinayı önlemek için ilk alınacak tedbirlerden biridir. Âyeti kerimde, "*müminlere -yani mümin erkeklere- söyle gözlerini korusunlar*" (gerek hariçte gerek dahilde ve gerek başkalarının evine girerken, çıkarken, otururken, kalkarken gözlerini dikmesinler). "*Ve ferçlerini tamamen hüfz etsinler*", (avretlerini örtüp ırzlarını korusunlar), buyrulur. Aynı emir kadınlara da verilmiştir⁹⁴.

b) Tesettür :

Zinayı önleyecek ikinci bir tedbir de tesettür yani örtünmektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan korusunlar, ırzlarını muhafaza etsinler, zinetlerini açmasınlar, zahir olanı başka ve baş örtülerini yakalarının üzerine vursunlar, zinetlerini açmasınlar...*"⁹⁵ buyrulur.

Bilindiği gibi cahiliye devri kadınları baş örtüsü kullanmaz degillerdi. Fakat yalnız enselerine bağlar veya arkalarına bırakırlar, yakaları önden açılır, gerdanları, gerdanlıkları ve zinetleri görülürdü⁹⁶. İşte İslâmiyet bu âyetlerle bu çeşit örtünmeyi de yasaklayıp, baş ve yakaların tamamen örtülmesini temin etmiştir.

Giyim ve kuşan insan bedenini soğuk ve sıcaktan ve her türlü dış etkilerden koruduğu gibi onun süslenmesini de temin eder. Nitekim Allah Taala Kur'an-ı Kerim'de elbiseyi insan için süs unsuru

⁹² El-Buhârî, el-Hudûd, VIII,22.

⁹³ Sâh Veliyyullâh, Hucetullâhî'l-Bâliğa, II,143.

⁹⁴ Elmalılı H.Yazır a.g.e., V,3502-3503.

⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, en-Nur,31.

⁹⁶ Elmalılı H.Yazır a.g.e.,V,3506.

olarak tavsif etmiştir (el-Araf: 26). Bunun için herşeye bir çeki düzen veren İslamiyet örtünmenin de temel esaslarını ve ölçülerini beyan etmiştir.

Bu arada kadınlar için de örtünmeyi farz kılmuş, hatta örtünmenin onlar için "...(ıffetli) tanınıp da (ahlaksızlar tarafından) ezilip edilmemelerine daha elverişli ..." (el-Ahzâb: 59) olduğunu beyan etmiştir.

c) Evlenme :

Zinayı önlemek için alınacak en müessir tedbir evlenmektir. Bu, önemine binaen örtünmeyi emreden âyetlerin sonunda "*Bir de sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden salihleri evlendirin. Eğer fukara iseler Allâh onlara fazlından zenginlik verir. Allâh'ın lütfu geniştir, ilim sahibidir*"⁹⁷ buyurulmuş ve evliliğe teşvik edilmiştir.

Nesillerin devamı için evliliğe teşvik edildiği gibi, zaruret olmayınca her ne şekilde olursa olsun, çocuk yapmayı önleyici tedbirlere de cevaz verilmemiştir. Namus ve ırzı, iftira vs. gibi töhmetlerden korumak için de iftira cezası konmuştur⁹⁸.

Buraya kadar kısaca izah ettiğimiz bu üç tedbir bu mevzuda alınacak en önemli tedbirlerdir. Daha başka tedbirler de vardır. Bu konuda yapılacak başlıca şey, şahsın zinanın kötü olduğuna, haram olduğuna inanması ve ondan uzak durmasıdır. Nitekim âyeti kerimede, "*Zinaya yaklaşmayın, çünkü o pek çirkin, yolca da pek fena bulunuyor*"⁹⁹ buyrulur. Zira zina nesilden maksat olan hikmeti iptal eden çirkin bir şey, aynı zamanda nesli yıkmaya, fitneyi uyandırmaya imkan veren büyük bir sebeptir¹⁰⁰.

Zamanımızda bütün milletleri saran zina belasına karşılık İslamiyet caydırıcı hukuki tedbirler de almıştır. Alınan bu tedbirler de evliler için ölüm cezası, bekârlar için 100 değneğin vurulmasıdır¹⁰¹. Ancak bu cezanın uygulanması çok çeşitli şartlara bağlanmış,

⁹⁷ Kur'an-ı Kerim, en-Nur,32.

⁹⁸ Baktır Mustafa, a.g.e., s.180.

⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, el-İsrâ,32.

¹⁰⁰ Mehmet Vehbi Efendi, Hülasâtu'l-Beyân, VIII,2979.

¹⁰¹ Et-Tirmizî, el-Hudûd,8 (IV,40 h.no:1433).

uygulaması adeta zorlaştırılmıştır¹⁰². Haddi zatında bu cezanın varlığı her zaman caydırıcı, korkutucu rol oynamakta devam etmiş, zinadan korumada tesirli bir tedbir olmuştur¹⁰³.

5- Malı Koruma (Mülkiyet Hakkı) :

İslâmda hayat hakkı gibi mal edinme hakkı da tabii bir hak sayılmış, onu korumak için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu cümleden olmak üzere hırsızlık yasak edilmiş, yapana karşı el kesme cezası uygulanmış, can gibi mala uzatılan eller kırılmıştır¹⁰⁴. Ayrıca mal ve servetler çeşitli tazminatlarla muhafaza altına alınmıştır¹⁰⁵. Bu arada şahsın hakkının korunması da ihmal edilmemiş, suçun tesbiti için çeşitli tedbirler alınmış, bir yanlışlığa imkan verilmemesi için şartlar konmuştur. Böylece bu ceza da mülkiyet hakkının korunmasında caydırıcı bir role sahip olmuştur¹⁰⁶.

Bu koruma tedbirlerinin yanında malın çeşitli, meşru yollarla, bilhassa ticaretle artırılması teşvik edilmiş¹⁰⁷, onu helâk eden faiz yasaklanmıştır. Nitekim bir âyeti kerimede, "Allâh faizi mahveder de sadakaları nemalandırır. Hem Allâh vebal yüklenici, inat eden kâfirlerin hiç birisini sevmeyiz"¹⁰⁸ buyrulur. Yani Allâh, malı artırdığı zannedilen faizi tedricen eksilte, eksilte nihayet mahveder. Faiz ayın ondördü gibi parlak görülen servetleri, hilal gibi küçülte, küçülte nihayetinde gözlerin göremeyeceği şekle indirir.

Yine Allâh, malı eksiltir zannedilen sadakaları büyütür, nemalandırır. Faiz kurt gibi malı yiye yiye bitirir. Nihayet baş malın batmasına da sebep olur. Halbuki sadakalarda bereket vardır¹⁰⁹.

Bir kimse faizcilikle parasını peşin veya veresiye artırmak imkanı bulunca artık maişetini kazanmak için az veya çok kolay bir yol

¹⁰² Bilmen Ö.Nasuhi a.g.e., III,210-228. Mezkûr kaynaktazinanın sübuti için 20 den fazla, tatbiki için de bir o kadardan çok şart aranmıştır.

¹⁰³ Kaydedildiğine göre Osmanlı Devletinin 600 senelik devrinde sadece iki adam zina suçundan dolayı recmedilmiştir. (Topaloglu Bekir, İslamda Kadın,s.230)

¹⁰⁴ Elmalılı H.Yazır a.g.e., III,1676.

¹⁰⁵ Eş-Şâtibi a.g.e.,IV,28.

¹⁰⁶ Bilmen Ö.Nasuhi a.g.e.,III,278.

¹⁰⁷ Alauddin el-Hindi Kenzu'l-Ummâl,IV,4-8.

¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, El-Bakara,276.

¹⁰⁹ Elmalılı H.Yazır a.g.e., II,969.

bulmuş olur. Ve o zaman zahmetli olan ticaretler, sanatlar ile kazanmak külfetine tahammül edememeğe başlar. Bu ise yüksek üretim kabiliyetine sahip bir çok şahsiyetlerin atalete sürüklenmeleri sebebiyle çalışma aleminin onlardan mahrum kalmasına ve dolayısıyla halkın umumi menfaatının kesilmesine sebep olur. Halbuki âlemin maslahatı ancak ticaretler, sanatlarla vucuda gelir¹¹⁰. Demek ki islâmiyet faizi yasaklamakla iş hayatının ve dolayısıyla malın artmasını, korunmasını temin etmiştir.

Buraya kadar izah etmeğe çalıştığımız haklardan din hürriyeti, hayat hakkı, aklın korunması, nesil ve malın muhafazasının izahı daha çok gayri müslimlere göre yapılmıştır.

Bu haklardan müslümanların daha öncelikle ve tafsilatlı olarak istifade edeceği izahıta varestedir. Zira islâmî kanunlar haddi zatında müslümanlar için teşri edilmiştir. Gayri müslimler ise evvela imanla mükelleftir.

Bundan sonra kazanılmış bazı hakların tafsilatını mevzu etmeksizin sadece islâma göre kısa bir izahını yapacağız.

B- BAZI KAZANILMIŞ HAKLAR

Daha önce zikrettiğimiz tabii haklar asıl ve gaye olunca burada zikredeceğimiz haklar da onların fer'i ve vasfî durumundadır¹¹¹. Fer'i diye tavsif ettiğimiz bu hakların, sonradan kazanılma, hukukça tanzim edip tanınma, zamanla çoğalma gibi hususiyetleri vardır. Kazanılmış bu haklar çoktur. Çoğu hürriyetlerle ilgilidir. Ancak bu makaledeki yazımızın gayesi tabii hakları izah etmektir. Bunun için sadece hürriyet mefhumu ve onun en çok kısıtlandığı kölelik üzerinde duracağız.

1- Hürriyet Ne Demektir ?

Hür kelimesinden türeyen hürriyet kelimesi köleliğin zıddıdır¹¹². Ancak kelime değişik devirlerde farklı manalar kazanmıştır. "*Başlıca, serbest düşünebilmek, serbest söyleyebilmek, serbest hareket etmek*" manalarına gelmiştir¹¹³.

¹¹⁰ Elmalılı H.Yazır a.g.e.II,966-967.

¹¹¹ Bak.Baktır Mustafa, İslâm Hükukunda Zaruret Halı s.188.

¹¹² Er-Râğib el-İsfehâni el-müfredât s.111

¹¹³ Akseki. A. Hamdi, Ahlak İlmı s. 317.

Hürriyetin tarifi, kazandığı manalara göre değişik şekilde yapılmıştır. Tercih edilen bir tarifte hürriyet: Fert veya cemiyetin kendi fikirlerine göre düşünmesi, konuşması ve hareket etmesi hakkı olup diğer insanların haklarına zarar vermemesine denir¹¹⁴.

2-Hürriyetin Sınırı:

Hürriyet mutlak serbestlik manasına gelse de bu sınırsız bir serbestlik demek değildir. Gerçi bazı Avrupalı mütefekkirler, yaptıkları tarifleriyle sınırsız bir hürriyeti savunmuşlardır. Filozof Leibnitz, "hürriyet: İstenilen şeyi yapabilmeye ait kudrettir" derken, Voltaire: "İstedığimi yapabilirince, işte bu benim hürriyetimdir" demiştir¹¹⁵.

Ancak bu tariflerle anlatılmak istenen hürriyet, başkalarının haklarına zarar vereceği için gerçek bir hürriyet değildir. Bizim hürriyetimiz başkasının hürriyetine tecavüz etmemelidir. Bunun için mecellenin külli kaidelerinden 18. maddesinde "*zarar ve mukabele-i biz' zarar yoktur*" denilerek hürriyetlere sınır çizilmektedir. Bir insan istediği gibi düşünebilir, inanabilir. Fakat her düşündüğünü, inandığını dilediği gibi propaganda edemez. Fikirler ve vicdânî inançlar harice çıkınca, memlekette hükümrân olan hukukî kaideler ve dinî hükümlerle sınırlandırılır¹¹⁶. Hürriyeti bu şekilde sınırlandırmak gerçek hürriyeti tahdit etmek değil, belki onu kuvvetlendirmek demektir¹¹⁷.

3- Kısaca Çeşitli Hürriyetler :

Hürriyetler başlıca dört kısma ayrılır : a) Şahsî hürriyetler, b) Fikrî hürriyetler, c) İktisâdî hürriyetler, d) Siyasî hürriyetler. Bunlarda kendi aralarında kısımlara ayrılırlar. Kısaca izah edelim.

a) Şahsî Hürriyetler : Bu kendi arasında, seyahat hürriyeti, kişi güvenliği, mesken dokunulmazlığı, postanın gizliliği gibi kısımlara ayrılır.

b) Fikrî Hürriyetler : İnanç hürriyeti, düşünce hürriyeti, fikir açıklama hürriyeti gibi kısımlara ayrılır.

114 Heyet, İnsan Hakları s.85.

115 En-Nebhân M. Faruk, İslâm Anayasa ve İdâre Hukukunun Genel Esasları (trc. Servet Armağan s.181)

116 Akseki A.Hamdi a.g.e.,s.318.

117 Akseki A.Hamdi a.g.e.,s.319.

c) İktisadî Hürriyetler : Çalışma ve kazanma hürriyeti, mülk edinme hürriyeti gibi kısımlara ayrılır.

d) Siyâsî Hürriyetler : Seçme seçilme, eşitlik vs.dir¹¹⁸.

Tabii haklarda bu hürriyetlerin bazısından bahsedildi. Ancak daha önce zikredildiği gibi onlar asıl hak ve hürriyetlerdi. Burada zikredilenler ise onların feridir, tafsilatıdır.

4- İslâmın Kölelere Bakışı :

Kölelik, harpler neticesinde alınan esirler sebebiyle ortaya çıkmış bir müessesedir. İslâm daha önce var olan bu müesseseye çekti düzen vermiştir. Nitekim, Bedir savaşının sonunda alınan her esirin ya mal, veya 10 gence okuma yazma öğretmesi karşılığında salıverilmesi temin etmiştir. Başka savaşların sonunda da ya karşılıksız bırakılmış, ya da değiştirmeye tabi tutulmuştur¹¹⁹.

Esirler bazen de gazilere dağıtılmıştır. Gazilere dağıtılan esirlere güzel muamele yapılmış, güzel terbiye verilmiş ve böylece de bunların arasından büyük insanlar çıkmıştır. Köleler arasından çıkan büyüklere bir misâl verelim. Hz.Peygamber'in azat ettiği Zeyd ve oğlu Usâme büyük komutan idiler. Hz.Peygamber kendilerini çok severdi. Tâbiun'un ileri gelenlerinden Mekhul, aslen bir köle idi. Bilahere azat edilmiş, büyük bir âlim olmuştur¹²⁰. Yine Tâbiun'dan Nâfi, Abdullâh b.Ömer'in kölesi idi. Onu azat etmişti. İbn Ömer, "*Nâfi bize Allâh'ın lütfudur*" derdi¹²¹. Nâfi büyük bir alimdi.

Azatlı köleler arasından alimler çıktığı gibi devlet adamları da çıkmıştır. Nitekim Hindistan'da birer müslüman devlet kuran Kutbuddin, Meşhur Mahmud Gaznevî vs. ya birer azatlı köle ya da kölenin oğlu idiler¹²².

Kölelere iyi muamele yapılmasını emreden İslâm, onlara yediginizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz ve ancak güçlerinin yeteceği işi kendilerine teklif ediniz emrini vermiştir. Ebu Zer hazretleri

118 En-Nebhân M.Faruk a.g.e.,s.186-201.

119 Es-Süheyli a.g.e.,III,83-84; a.g.e.,IV,166.

120 Sübhî Sâlih, Ulumu'l-Hadis,s.54.

121 M.Accâc el-Hatib, es-Sünne Kablet- Tedvin,s.516 : Canan İbrahim, İslâm'da Çocuk Hakları, s.119-124.

122 Gürkan Ahmet, İslâm Kültürünün Garbi Medenileştirmesi, s.216.

de giydiği kumaştan kolesine giydirmekle mezkur emrin tatbikatını ilk önce yerine getirenlerden olmuřtur¹²³.

İslâmda sözden ziyade tatbikat önemlidir. Bunun için köle azad etmede ilk tatbikat Hz.Peygamber ve ashabından görülmüştür. Bunun için Rasul-i Ekrem'in 63, Hz.Aiře'nin 67, Hz.Abbas'ın 70, Hz.Hakim b.Hüzâm'ın 100, Hz.Abdullâh b.Ömer'in 1000, Hz.Nedel-Kelâh el-Hümeiri'nin 8000, Hz.Abdurrahman b.Avf 'ın 30 bin köleyi azad ettiği bilinmektedir¹²⁴.

İslâm'ın köleliği tedrici olarak kaldırmasının yollarını kısaca izah edelim :

1- Gönüllü azad etmek,

2- Devlet bütçesinden kölelerin azad edilmesi için belirli bir para ayırmak. Nitekim zekâtla ilgili âyette, zekâtın sarf yerlerinden birisinde kölelerin azad edilmesine sarfedilmesidir¹²⁵.

3- Her türlü keffaretin yapılmasında ilk iş köle azad etmektir. Yeminden dönme keffareti, ramazan orucunu bozma keffareti, hataen adam öldürme keffareti, vs... Bunların yanında kölesini dövenin bu günahı kurtulması için onu azad etmesinin gerekli oluşu gibi azad etme yolları da vardır¹²⁶.

Günümüzde kölelik tarihe karışmıştır. Ayrıca köle edinme şartlarının da mevcut olmadığı bir gerçektir. Ancak bir nevi kölelik yaptıran sömürü düzenleri insanları sömürerek köleleştiriyor.

İslâma göre köleliğin asıl kaynağı harplerdir. Yapılan harbin meşru olmasıyla ancak köle edinilebilir. Daha önce harplardan bahsedilirken zikredildiği üzere harp islâmı yaymak, tebliğ etmek için yapılır. El-Kasâni, harbin, 1-İslâma davet, 2-Onu yüceltmek, 3-Kâfirlerin şerrini defetmek gayesiyle farz olduğunu zikreder¹²⁷. Ed-Dehlevi de, harp hastaya acı ilacı içirmek gibidir. İlaç acı olsa da hastanın yeniden sıhate kavuşmasına sebep olur. Savaş da geçici olarak acı olsa da ızdırap verse de, şahsı imana kavuşturduğu için onu yeniden diriltmiş demektir¹²⁸.

123 El-Buhâri, el-İmân,22,I,13.

124 Gûrkan Ahmet a.g.e.,s.215.

125 Kur'an-ı Kerim, et-Tevbe,60.

126 Abdullah Diraz, Dirâsâtu İslâmiyye,s.41.

127 El-Kasâni, a.g.e.,VII,98.

128 Ed-Dehlevi a.g.e., II,170.

Günümüzde Allâh kelâmını yüceltmek gayesiyle savaşın yapıldığına nadiren şahit oluyoruz. Yapılan savaşların çoğu iktisadi sebeplerle yapılmaktadır. Ayrıca yapılan savaşlarda süper güçlerin ve Avrupa'nın tesirini inkar etmek mümkün değildir. Bu durumlar muvacehesinde islâmiyet, köleliğin yapılacak bir savaş sonunda yeniden ihyasına imkan vermez. Esasen islâmiyet köleliğin ihyasına taraf olmayıp hürriyet taraftandır.

II- İnsan Hakları ve Vedâ Hutbesi

Buraya kadar işlediğimiz konuları sünnet de dahil islâm kültürü muvacehesinde işledik. Bu kısımda da aynı meseleleri ve ilgili oldukları diğer konuları derli toplu olarak bir hadisi şerif olan Vedâ hutbesi çerçevesinde beyan edecek, bu arada kısa da olsa insan hakları beyannamesi ile mukayese yapacağız.

Bilindiği gibi batı da ilk yazılı insan hakları sözleşmesi olan "Magna Charta" 1215 tarihinde imzalandı. Ancak uzun ömürlü olmadı. Daha sonraları 1789 tarihinde Fransa'da "Hukuku Beşer" kabul edildi. 1948 tarihinde ise daha mütekamil olan Cihanşumûl insan hakları beyannamesi yayınlandı¹²⁹. Halbuki islâm aleminde ise bunlardan asırlar önce Hz.Peygamber (s.a.v.) hicretin ilk yıllarında, Medine'de Müslümanlarla Yahudiler arasında ki hakları düzenleyen antlaşma metnini hazırlayıp yürürlüğe koydu. Bu aynı zamanda yeryüzünde yürürlüğe giren ilk anayasadır. Yahudilerle, müslümanların dinleri, kan ve mallarının himayesini teminat altına alan bu belge 47 maddeden ibarettir. Daha çok harp hukuku niteliğinde olan bu metnin¹³⁰ insan haklarıyla mukayesesini başka bir kaleme bırakıyor, bundan daha muhtevalı ve çeşitli hadis mecmualarında yer alan vedâ hutbesini mevzu ediniyoruz.

A, Vedâ Hutbesi :

Vedâ hutbesi, Hz.Peygamber'in kendi devrinde en kalabalık bir topluma karşı söylediği, sıhhat (doğruluk) derecesi yüksek, kıyamete kadar geçerli temel prensipleri ihtiva eden bir konuşmasıdır. Vedâ hutbesinin metni değişik hadis mecmualarında farklı metinler şeklinde yer almıştır. Biz onları birleştirmek ve maddeleştirmek

¹²⁹ Gürkan Ahmet a.g.e.,s.344; BulacAli, İslâm ve İnsan Hakları, s.34, Kitap Dergisi, Ocak 1989,sayı,23.

¹³⁰ Es-Süheyli a.g.e.,ve maahu es-Sire Libni Hisâm, II,240-242.

suretiyle bir araya topladık. En başa Müslim'in sahihindeki metnini alıyoruz :

Câbir b.Abdillâh'ın bildirdiğine göre, "...Hicretin 10. yılında (Miladi Mart 632) Hz.Peygamber (s.a.v.) hac yapacağını ilan etti". Onunla hac yapmak için Medine'ye çok halk toplandı. Hepsi de Rasulullâh'a ittiba etmenin çaresini arıyor ve onun gibi amelde bulunmayı arzuluyordu. Böylece sefere çıktık. Zül-Hüleyfe'ye geldik. Bu sırada Esmâ binti Umeys, Muhammed isimli çocuğunu doğurdu. Rasulullâh'a ne yapayım diye haber gönderdi. Rasulullâh'da, "guslet, bir elbise ile sarın ve ihrama gir" dedi. Müteakiben Rasulullâh (s.a.v.) mescidde namaz kıldı. Sonra el-Kasvâ isimli devesine bindi. Devesi kendisini el-Beydâ düzüne çıkardığı vakit onun önünde gözümün görebildiği kadar binekli ve yaya şahıs gördüm. Bir o kadar sağında, bir o kadar solunda, bir o kadar arkasında vardı. Rasulullâh aramızda bulunuyordu. Kur'an ona iniyor, tevilini de o biliyordu. O ne yaparsa biz de onu yapıyorduk.. Bilahere Arafata vardı. Ve Nemire denilen yerde çadırın kurulduğunu görerek oraya indi. Güneş zevâle gelince Kasvâ'nın hazırlanmasını emir buyurdu. Ve hayvana semer vuruldu. Müteakiben Urane vadisine geldi. Cemaata hutbe okuyarak¹³¹ şöyle buyurdu :

1- Şüphesiz ki sizin kanlarınız ve mallarınız şu beldenizde, şu ayınızda, şu gününüzün hürmeti gibi birbirinize haramdır.

2- Dikkat ediniz, cahiliyyet işlerine ait her şey ayaklarınızın altına konmuştur.

3- Câhiliyyet devrinin kan davaları sakıttır. Bize ait olan kan davalarından ilk iskat ettiğim dava İbni Rabia İbn el-Hâris'in kan davasıdır. İbn Rabia, Beni Said kabilesinde süt anadaydı. Onu Hüzeyl kabilesi öldürdü.

Devamı Var

131 Hz.Peygamber (s.a.v.) bu hutbesini, devrinde bir araya gelen en büyük bir topluluğa karşı söylemişti. Bu topluluğun sayısı 114 bine ulaşmıştı. (İbnu's-Salâh Ulûmu'l-Hadis s.268). Bu hutbenin râvileri çoktur. Sadece el-Kütübü's-Sitte'nin dışındakilerin sayısı 22 den fazladır. Hutbenin en büyük metni Müslimde yer almıştır. Hatta bazı cümleleri mütevâtir'dir. Meselâ, "Hazır olan gaib olana tebliğ etsin". (El-Kettâni Nazmü'l-Mütenasir, s.25. 10 sahâbi rivâyet etmiştir); "Müslüman elinden, dilinden kimseye zarar gelmeyen kimsedir". (El-Kattâni a.g.e.,s.29,12 sahâbi rivâyet etmiştir); "Çocuk kadına aittir. Zaniye muhremiyet vardır". (El-Kattâni a.g.e.,s.105,27 sahâbi rivâyet etmiştir); "Vârise vasiyyet yoktur". (aynı eser, s.108. 15 sahâbi rivâyet etmiştir). Buhûtbenin râvilerinin sıkları olduğu gibi zayıfları da vardır. Bunlara yer yer işaret edilecektir.